

SZEMLE

Farkas Tamás, Családnév-változtatás Magyarországon

Nyelvtudományi Értekezések 159. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. 116 lap

Általában a nyelv és ezen belül a nevek változása mindig foglalkoztatta a gondolkodó embereket, elsősorban a történeti érdeklődésű kutatókat. Ennek ellenére a családnévek megváltoztatásával foglalkozó magyar szakirodalom szegényes. Okát nehéz egyértelműen meghatározni, mert nyilván nem is lehet egyetlen mondatba belefoglalni. Több, koronként más-más indítékot találunk, de úgy látszik, hogy a XIX–XX. század fordulójának két-három évtizede kivételével tabutéma volt a nyelvvel és társadalommal foglalkozók körében. Valaki-
ket mindig érzékenyen érintett minden megállapítás ebben a témakörben. Az 1945 utáni néhány esztendő szabadabbnak, demokratikusabbnak érezték egyesek (bizonyos fokig az is volt a Fordulat Évég), s ekkor, 1948–49-ben BENKŐ LORÁND tollából meg is született az első elvi és nyelvi szempontú összefoglalása a kérdéskörnek. Ennek azonban megjelenési helye okán („Magyarosan” című folyóirat) ma már csak kevesek számára hozzáférhető, még a legtöbb egyetem, főiskola (különösen az újonnan alakultak) könyvtárában sincs meg. Azután jött a „fölvett nevű” személyek (Rákosi, Gerő, Farkas, Révai stb.) diktatúrája, és alig volt valaki, aki a kérdéssel mert volna foglalkozni. Az 1990-es Rendszerváltás jó irányú fordulatot hozott. Manapság pedig a „személyi jogok” túlzásba vitt védelme teszi körülményessé a kutatást. Jóllehet azt hihetnők, hogy a megváltoztatott nevéük érdeke mindenkinek a tudomására hozni a névváltoztatásaikat, hiszen üzleti, társadalmi stb. kapcsolataik folyamatosága érdekében erre mindenképp szükségük van. (Milyen könnyebbsége volna a kutatásnak, ha a XX. század teljes megváltozott családnévanyaga megjelenhetne egy kötetben – modernebb és teljesebb formában –, mint ahogyan Szent-Iványi kiadta a XIX. századét!

Minden nehézség ellenére, a bürokrácia buktatóin túljutva és az eredeti okmányokhoz hozzáférve FARKAS TAMÁS földolgozta, összefoglalta, könyvvé formálta és megjelentette a XX. század második fele magyarországi családnév-változtatásainak elsősorban nyelvi szempontú szintézisét. Nemcsak hiányt pótol e munka, de az új kornak megfelelően új módszereket is alkalmazott, új célokat tűzött maga elé, s ezeket kiváló eredménnyel el is érte. Alaposan részletező és jól áttekinthető könyvében választ kapunk majdnem minden kérdésre, ami a témakörben fölmerült, s még fölmerülhet. Érdemes röviden áttekinteni ezeket a véleményeket, megállapításokat, válaszokat.

Korunk egyik legégetőbb kérdése a névtani terminológia egységesítése. Már maga a *családnév* kategória is vitatott, hiszen korábbi, határozottan magyarosabb lenne a *vezetéknév* meghatározás. Mégis egyszerűsége, rövidegsége okán az idegen mintára használatba vett ’családra vonatkozó név’ jelentésű szakszó van elterjedőben, s ez kiváló korrelációban áll az egyénre vonatkozó *keresztnev*, illetőleg a közelmúltban megjelenő *egyénnev* terminussal. A hosszú és bonyolult írású *családnév-változtatás* egyszerűbb szinonimája a *névmagyarosítás* volt, s lehetne ma is, hiszen a szakszavak mindig azt jelentik, amiben a szakma megállapodik, s ha valóban „egzaktabb” is a hosszabb forma, a gyakorlati használat esetleg a praktikusabb megoldást támogatná. A fölvett nevek aránya viszont FARKAS TAMÁS szóhasználatát igazolják, hiszen míg 1948-ban ezek között a „magyar”, illetve „magyaros” nevek

aránya 100% volt, 1997-re már csak 74,2% (82), vagyis a „magyarosítás” már a nevek közel háromnegyed részére volt igaz. Esetleg még kevesebbre, hiszen a magyar nevek ugyancsak magyarra cserélése (*Szennyes* > *Szénás*) nem illik bele a *magyarosítás* fogalmába. Mindaddig azonban, amíg FARKAS TAMÁS ki nem talál egy jobb terminust, el kell fogadnunk, és használnunk kell ezt a bonyolultat, a *családnév-változtatás*-t.

Kiváló leírását kapjuk a könyv bevezető fejezeteiben általában a forrásanyagnak, s ezen belül e vizsgálat forrásainak. Kétségtelenül a személy szerint beadott kérvények minden más forrást messze megelőznek. Ezek tartalmára vonatkozóan kapunk ugyan a könyvben egy igen rövid tájékoztatást (15), de nem világos az, hogy a „fontosabb személyes adatok” mire terjednek ki. A vallásra, etnikai hovatartozásra is? Nyilván voltak olyan időszakok, amikor ezek is szerepeltek a kérvényekben, hiszen a szerző részletesen tárgyalja ezeket a tényezőket (44–8). A 49. lapon ezt olvashatjuk: „A háború utáni kérvényekben a vallást azonban már nem kellett feltüntetni.” A sorok között (és a táblázatokból) az olvasható ki, hogy az 1948. esztendőben a kérés indoklása alapján döntötte el a szerző a német (sváb), szlovák, cigány stb. etnikumhoz való tartozást. Kétségtelenül nagyobb munkát jelentett háttérinformációkból levonni a következtetéseket, s az ezek általánosítása, arányszámainak táblázatokba foglalása (88–90) jó tájékoztatást ad a magyar névkutatóknak.

Elméleti és általános kérdésekkel több fejezet is foglalkozik (17–33), s minden tekintetben újat, lényegeset, fontosat állapít meg. Az *erőtér* fogalom bővebb kifejtést igényelne, jóllehet mindenki számára világos, hogy a társadalom, lakóhely, család, munkahely stb. mind beletartozik. Ezek figyelembevételét a nyelvészeti megközelítésű szakirodalom rendszerint mellőzte eddig, noha igen fontos kiváltója a névváltoztatásnak, és legtöbbször indokolja az újonnan választott nevet. Az *erőtér* mellett igen röviden, de említést kap a lélektani megközelítés is (19). Ez azért fontos, mert – véleményem szerint – az egész onomatológiának (névtudománynak) legfontosabb társtudománya a pszichológia, akár egyéni vagy csoportlélektanra is gondolunk. Ideje lenne a keresztnévdívatot, az utcaelnevezéseket vagy bármely onomasztikai (névadási) kérdést kimondottan lélektani megközelítéssel vizsgálni. Különösen érdekes eredményeket adna az álnevek, művésznevek választásának beható pszichológiai kutatása, mint ahogyan családnév-változtatások kérdéskörében is fontos az a néhány megfigyelés, a kérvények indoklásaiból kiolvasott személyes vélemény a megváltoztandó és fölveendő nevekről. Ide tartozik a névhez, annak egyes elemeihez (kezdőbetűhöz, több betűhöz stb.) való ragaszkodás (21–2; táblázatokban: 76–8).

Az általános kérdések körébe tartozik a családnévek identifikációs, információs, konnotációs tartalma, amelyek mindegyikének részletes kifejtését kapjuk a könyvben (21–35). Érdekes, de természetes is, hogy éppen az azonosítás megnehezítése a célja sok névváltoztatásnak. Vagy új életvitelt akar kezdeni, vagy eddigi családjától, etnikumától, allogén kisebbségi csoportjától akar eltávolodni az új nevet igénylő. (Ez az egyetlen indoka is lehetne a titokzatoságnak, ami a mostani névváltoztatásokat körülveszi, s amit a „személyi jogok védelme” varázsszó mögé rejtenek a bürokratikus szervek.) A BALÁZS JÁNOS által fölvetett és bevezetett „információtartalom” csupán a magyar kultúrában fölnőtt, magyarul beszélő személyek számára létezik, ugyanakkor valamennyi közszónak is megvan a maga, tulajdonneveknek megfelelő „információtartalma”. (Pl. az *üsző* szó elárulja, hogy „párosujjú, hasított körmű emlős fiatal, nőivarú” egyedéről van szó.) A „jelentésszerkezeti” sajátság tehát semmiképp sem a tulajdonnevek jellegzetessége. Jóllehet FARKAS TAMÁS tudja ezt, s megjegyzi, hogy a családnévek információtartalma „nem feltétlenül helytálló” (23), s éppen az esetleges téves vagy

megtévesztő információkat szándékozik megszüntetni a névváltoztatás. Szinte szó szerint vonatkozik ez a konnotációra is, amiről bőven olvashatunk a munkában (26–8).

Legizgalmasabb és kiválóan kidolgozott része a könyvnek a motivációról szóló fejezet (28–35). Lényegével messzemenően egyet lehet értenünk. Részletezése azonban fölvet néhány kérdést. Egyik a „névszerűség” problémája, amit MEZŐ ANDRÁS fogalmazott meg a helynevekkel (utcanevekkel) kapcsolatban. Ebben az esetben a „névrendszer” formai jelenségeihez való igazodás, az *-i*, *-fi* végződések kedvelése a fölvetett nevek körében. Statisztikai adataink (még) nincsenek, de szerintem a „névszerű” nevek megterhelési aránya csak kisebb százalék a teljes magyarok által viselt névanyagának. (Természetesen mindig különbséget kell tennünk a nevek száma és a névviselők száma között egy-egy névtípusban.) Pontos, mintául szolgáló és példákkal illusztrál rendszerezését kapjuk a motivációknak (34), amelyek később számadatokkal, arányszámokkal alátámasztott táblázatokban is szerepelnek (73–9). Az igazi „nyelvészeti” szempontú vizsgálata a névváltoztatásoknak az „etimológiai jelentés” fejezetében kapott helyet (35–40). A fölvetett nevek esetében kitöltötte tartalommal az adatok adta névrendszer kategóriáit a szerző. Színes, szemléletes példákkal illusztrálta az egyes névcsoportokat. Ugyanezt nem tehette meg az elhagyott, megváltoztatott nevek esetében, minthogy azok többsége nem vezethető vissza magyar hely- vagy köznévre, s az estek túlnyomó többségében nem a jelentésük miatt került sor megváltoztatásukra.

A családnevek megváltoztatását indukáló „erőtér” jelentős szerepet kapott a vizsgálatban (41–9). A politikai háttér megvilágításából kitűnik, hogy nem elsősorban és kizárólag magyar jelenségről van szó. A szakirodalom alapján nagyon keveset tudunk a mai határokon kívüli magyarság kényszerű vagy önkéntes névváltoztatásairól, annál többet az Izraelbe érkező új telepesek új névvel való szerepléséről. A XX. század második felének magyarországi lakosságát több politikai hatás is érte, amelyek közül a családneveket is érintette néhány. Ezek időrendi felsorolása, hatása és példákkal megvilágított eredménye olvasható e fejezetben. Érdekes, hogy a „világ proletárjai egyesüljetek” internacionalista korszakában több volt a német (zsidó) nevek megváltoztatására való politikai igény, mint a későbbi időszakban. Az egyéb eredetű nevekre (pl. *Marosán*) már nem terjedt ki ez a gyakorlat. Ugyanakkor a magyarországi svábok névmagyarosítását nem szívesen engedélyezték, többnyire gátolták. Az *erőtér* fogalmába nemcsak a politikai-társadalmi környezet tartozik, hanem az etnikai, családi légkör is. Ennek alapján is sok névváltoztatási kérelemmel találkozott FARKAS TAMÁS. Ilyenek az utóbbi időben a cigánysághoz tartozásra utaló családnevek megváltoztatásának problematikája, nagyobb mérvű gyakorisága.

Részletesen foglalkozik a könyv a névváltoztatásokkal kapcsolatos hivatalos állásfoglalásról, törvényekkel, szabályozásokkal, ügymenettel, elbírálással stb. Néhány szempont (magyaros hangzás, helyesírás, gyakoriság stb.) alapos körüljárása hasznos része a munkának. Világos, hogy a *János* keresztnévűek nem vehették föl a *Kádár* családnevet, még talán a *Ságvári* visszautasítása is magyarázható abban a korban, de nem értem, hogy a *Tyukodi* miért került tiltó listára.

Izgalmas fejezet az egyéni indokok vizsgálata a családnév-változtatásokban. Nyilván itt kap legnagyobb szerepet a lélektan, amelyet oly kevesen vettek figyelembe eddig. Nagy érdeme a könyvnek, hogy nemcsak foglalkozik az egyéni indokrendszerrel, hanem annak tudományos alapokon való rendszerezését is adja (60–2). Érdemes ezt a teljesen újszerű fejezetet részletesebben is áttekinteni.